

A KADARKÚTI – NAGYBAJOMI KISTÉRSÉGBEN ÉLŐ SZÉPKORÚAK KÖZÖSSÉGI TEVÉKENYSÉGE, TANULÁSI LEHETŐSÉGEIK

COMMUNITY ACTIVITY AND LEARNING OPPORTUNITIES OF PENSIONERS IN MICRO-REGION KADARKÚTI – NAGYBAJOMI

DR. CSIMÁNÉ DR. POZSEGOVICS BEÁTA adjunktus
HORVÁTHNÉ TÓTH ILDIKÓ tanársegéd
Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar

Abstract

Facing the increasing aging of society the care for older people came more and more into focus in science and in public life as well. F. Hampton Roy and Charles Russell called this phenomenon similarly to baby boom papy boom, which expressed the strength and the importance of the trend. In the operation of the welfare state problems accumulating during the last two decades. Problems are waiting for a solution and keep the public and the professionals employed. With the end of socialism in our area developing solutions to these problems has become an important task. We carried out a pilot research in September–October 2013 and April–May 2014, in micro-region Kadarkúti-Nagybajomi in 17 settlements. The selected target group was the retired population living in the region's villages, towns.

1. Bevezetés

A társadalom nagyméretű öregedésével való szembesülés előtérbe tolta az idősokkal való foglalkozást – a tudomány és a közélet terén egyaránt. F. Hampton Roy és Charles Russell¹ a jelenséget a baby boom mintájára aging boomnak/papy boomnak nevezi kifejezve ezzel a tendencia erősségét és jelentőségét.

Az életkori arányok nagymértékű és irányú megváltozását – általános elfogadottsággal – veszélyesnek tekinti a társadalom, ami nagymértékben hozzájárul annak a látásmódnak a kialakulásához, ami az idősokra teherként tekint a közösség többi tagja szempontjából. Ez a megközelítésmód állandó témaként tartja fenn az öregedés kérdéskörét és az öregekkel kapcsolatosan felmerült feladatokat. A gondoskodó, jóléti állam működésében az utóbbi kb. két évtizedben halmozódnak a problémák, rendezése megoldásra vár, folyamatosan foglalkoztatja a közéletet és a szakembereket. Térségünkben a szocializmus végével vált fontos feladattá ezen feladatok megoldásának kidolgozása, rendezése.

A Kadarkút-Nagybajom kistérség 17 településén végeztünk kutatást, 2013. szeptember–október és 2014. április–május hónapokban. A kutatás során kiválasztott célcsoport a térség falvaiban élő szépkorú lakosság volt.

2. Az öregkor megközelítési lehetőségei

Mivel a szociális ellátó rendszer legnagyobb kiadási tételét a nyugdíjak kifizetése képezi, az idősök kerülnek a feszültségek keresztútjába: nagymértékben kapcsolják hozzájuk a gondoskodó állam válságának okait, valamint a megoldás kulcsát az idősöknek az ellátó rendszerből való kiszorítása körül keresik. Az idősökkel foglalkozó témát tehát napjainkban a közgazdasági megközelítés dominálja. Ezzel a megközelítésmóddal készül messzemenően a legtöbb írás, de Roy–Russell² azzal magyarázza, hogy az öregek mindeddig kevés figyelmet kaptak, hogy a társadalmi rendre nézve nem tekintették őket veszélyesnek.

A második legnagyobb erősséget és érdeklődést magáénak mondható megközelítés a demográfiai. A társadalom öregedésének észlelése a demográfusok felől indult és dominálja a népesség korarányának bemutatása és az előreszámítások. A migrációs mozgások felerősödésével és a vándorlással kapcsolatos érdeklődés fokozódásával új téma kapcsolódott az öregedési folyamatok vizsgálatához: elemzések és becslések készülnek a korstruktúra öregedése és a bevándorlók/kivándorlók korösszetétele közötti összefüggésekről, pozitív vagy negatív hozadékairól.

Patrice Bourdelais³ elméleti jelentőségű kísérletet végzett abból a megállapításból kiindulva, miszerint az öregkor időben változó kategória, és nem köthető adott életévhez. Javaslatot tesz arra, hogyan lehetne elszakadni attól a megközelítési módtól, ami meghatározott, évtizedeken keresztül változatlanul rögzített életkorhoz köti az öregedés kezdetét. Az általa felkínált alternatíva rugalmasan kíván lépést tartani a gazdasági, társadalmi, egészségügyi tendenciákkal, és egy összetett indikátor (indicateur synthétique) bevezetésével a fejlődő életkor (âge évolutif) mérését véli elfogadhatónak.

A szociológiai megközelítések sokkal árnyaltabbak, mivel a főbb tendenciák mellett számtalan részletkérdésre is kitérnek. Kiemelt témáik: az idősök helyzete a családban és a társadalomban, illetve egyre nagyobb teret nyernek a közgazdasági alapon felvetett kérdések (aktivitás/inaktivitás, gondozási rendszerek, munkaerőpiaccal való kapcsolat) szociológiai részletezései.

Lawrence Cohen⁴ próbálkozik a geroantropológia terminus bevezetésével, de ez egyelőre még csak egy kezdetet jelöl, nem egy önálló ágat az antropológián belül. F. Hampton Roy és Charles Russell az általuk készített *The Encyclopedia of Aging and the Elderly* című könyvben kognitív, kronológiai, szociális és funkcionális korról beszélnek, az *International Encyclopedia of the Social Sciences* című munkában az Aging szócikk háromféle öregedést említ: a biológiai, a pszichológiai és a szociális.

A demográfiai öregedés koncepciója mögött az a feltevés áll, hogy az életút meghatározott életkorok alapján tagolható. Demográfusok és statisztikusok dolgoznak ezzel a fogalommal, ám az utóbbi években nekik is szembesülniük kellett azzal, hogy nem határozható meg és főként nem rögzíthető megnyugtatóan az öregkori küszöb egy abszolút számmal. Míg korábban a 60 év felettieket sorolták az öregek csoportjába, a 2000-es évek elejétől ezt a határvonalat 5 évvel feljebb tolták, sőt újabban készülnek ezt a 70 évhez emelni.

A társadalmi öregedés fogalmát Széman Zsuzsa⁵ vezette benne annak érdekében, hogy a fenti koncepcióhoz képest árnyaltabban megközelítésre legyen mód. Az elképzelés a nyugdíjkorhatár mentén rögzíti az öregkori küszöböt, vagyis a nyugdíjrendszer által felállított és intézményesült mesterséges határvonalat tekinti kiindulópontnak, és azokat nevezi idősöknek, akik az aktívak köréből átlépnek az inaktívak közé. De még ez sem oldja meg teljesen megnyugtatóan a kérdést. Martin Kohli⁶ nevéhez fűződő életút-intézményesülés koncepciója, ami a munkaerőpiac dinamikája szerint állítja fel a kategóriákat.

A szociológiában elfogadott az öregségi nyugdíj szempontrendszere alapján megvonni a választóvonalat a közép- és az idős korosztály között.

Összegzésében elmondható, hogy az öregkor jelentései dominánsan negatívak, az életkorhoz nagy többségben a hanyatlást, a leértékelődést és az elmúlást kifejező minőségeket társítják. Bajnak, veszteségek egész sorának észlelik az öregkorba érkezést, szomorúság forrása:

Sokszor az idős emberek maguk is a következőképpen fogalmazzák:

- „Minden beborult, mikor az ember eléri az öregkort.”
- „Abba semmilyen jó sincs.”
- „En előnyét nem látok semmiben, olyan nincs.”

3. Demográfiai adatok Magyarországon

Hazánk az öregedő társadalmak közé sorolható. Ennek hátterében az időskorúak számának és számarányának növekedése áll, ami egyrészt a születések számának csökkenésével, másrészt a várható élettartam növekedésével magyarázható. Bár hazánk demográfiai állapotjellemzői igen kedvezőtlenek, nem tartozunk a kirívóan öreg korösszetételű országok közé.

Ez mindenki számára egyéni lehetőséget és az egész társadalom számára – kulturális, szellemi, lelki – gazdagodást, fejlődést jelent. Azonban a hosszú élettartam egyúttal kollektív kihívást is jelent az országok, a gondozási rendszerek számára és a nemzeti szolidaritás (kölcsonös és egyetemleges felelősségvállalás) egésze szempontjából is. Előre gondoskodni kell arról, hogy történelmünk során példa nélkül állóan jelentős orvosi-egészségügyi és szociális ellátórendszeri kapacitás álljon rendelkezésre a magas korhoz kötődő dependencia állapotában lévő személyek ellátására. Az idős korosztály aránynövekedésében is van egy belső strukturálódás. Ez az átlagéletkor növekedése miatt van; nő a nagyon idősek aránya.⁷

Hazánkban a születéskor várható élettartam – a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint – 2010-ben férfiak esetében 70,50 év volt, nőknél 78,11 év. A 60 éves korban várható élettartam férfiak esetében 16,79 év, nőknél pedig 21,56 év.

Magyarországon 1990-ben a 65 éves és idősebb népesség aránya 13,2 százalékot tett ki, és ez 2011-re 16,7 százalékra növekedett. 2011-ben a 65 éveseknek a 14 éves és fiatalabb gyermekekre jutó – 100 főre számított – száma 115 volt. A népesség-előreszámítások szerint 2050-re 29,4 százalék, 2060-ra 31,9 százalék lesz az idősebb korosztályok aránya, ami hasonló az európai uniós átlaghoz.

A népesség korcsoportjait vizsgálva megállapítható, hogy kistérségi szinten valamenyny településen magas az aktív korúak aránya, valamint alacsony az „eltartottak”, azaz a gyermekkorúak és az idősek aránya. A kistérség állandó lakosságának mintegy 64,5%-a tartozik a 15-59 év közötti korosztályba, amely ezáltal a legdominánsabb, legnépesebb szegmens. Emellett a lakosság mindössze 16,8%-a sorolható a 0-14 év közötti, illetve 18,7%-a tartozik a 60 év feletti korosztályba.

Kedvezőtlennek értékelhető, hogy a gyermekkorúak száma a térségben tendenciaszerűen az országos átlag alatt marad. Patca településen 2006–2009 között mindössze 1 fő élve születést regisztráltak, amivel párhuzamosan évről évre nő az elvándorlások száma ezzel együtt csökken a lakónépesség száma. A jelenség középtávon közvetlenül veszélyezteti a település fennmaradását. A települések közül szükséges kiemelni az ún. „kiköltöző falvakat” (Kaposújlak, Kaposmérő, Szenna), ahol a fiatal betelepülőkre jellemző gyermekvállalási hajlandóság a népesség korszerkezetét is pozitív irányba befolyásolhatja. A gyermek-

korúak aránya az elmúlt években nagymértékben, az aktív korúaké jelentéktelen mértékben nőtt, míg a 60 év felettek korosztályának létszáma nőtt, mutatva a kistérség lakosságának öregedését.

A városok népességi túlsúlyukkal befolyásolják ugyan a térségi átlagot, negatív jelenség viszont, hogy a kistérségi átlagban a gyermekkorúak aránya elmarad mind a megyei átlagtól, mind az országos értékektől, illetve az arány az országos folyamatokhoz képest is tendenciaszerűen és gyorsan romlik.

A munkaképes korú népesség aránya a kistérség településeinek 60,8%-án a kistérségi mutatószám felett van, Pálmajorban a legalacsonyabb 56,7 %.

1. táblázat. A népesség kor megoszlása a kistérségben (% – 2006; 2009)

Település	Gyermekkorúak (0-14 év)		Aktív korúak (15-59 év)		Időskorúak (60-x év)	
	2006	2009	2006	2009	2006	2009
	(%)		(%)		(%)	
Bárdudvarnok	16,2	14,6	64,0	65,7	19,8	19,6
Csököly	24,3	23,0	60,4	60,7	15,2	16,3
Gige	29,6	26,6	55,8	58,1	14,6	15,2
Hedrehely	18,6	16,0	66,1	66,2	15,3	17,7
Hencse	13,1	13,0	65,9	68,6	21,0	18,4
Jákó	17,4	15,8	64,3	63,9	18,3	20,3
Kadarkút	17,2	15,3	64,9	65,3	17,9	19,4
Kaposfő	15,0	13,0	63,6	64,5	21,4	22,5
Kaposszék	14,4	14,0	66,9	66,0	18,7	20,0
Kaposszerdahely	17,7	16,4	68,0	68,7	14,3	14,9
Kaposújlak	15,3	15,0	64,0	63,5	20,8	21,5
Kisasszond	21,3	19,4	62,3	61,8	16,4	18,8
Kiskorpád	16,4	14,6	64,9	65,5	18,7	19,9
Kökút	16,3	15,8	53,9	57,0	29,8	27,2
Mike	21,9	21,6	63,9	63,0	14,2	15,3
Nagybajom	19,1	17,6	64,1	64,8	16,8	17,6
Pálmajor	38,7	38,4	57,3	56,7	4,0	4,9
Patca	9,7	10,5	69,4	66,7	21,0	22,8
Rinyakovácsi	27,6	20,1	60,1	69,1	12,3	10,7
Szena	17,8	17,0	66,2	65,7	16,0	17,3
Szilvásszentmárton	20,6	18,9	65,0	67,0	14,5	14,1
Visnye	23,9	24,7	58,3	57,8	17,8	17,5
Zselickisfalud	17,5	18,4	64,7	64,6	17,8	17,0
Kistérség	18,2	16,9	64,0	64,5	17,8	18,6

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

A kistérségben a demográfiai egyensúlyvesztés magas értékeket mutat. Az előrehaladott öregedési folyamat kiegyenlítése, illetve mérséklése csak hosszú évtizedek távlatában, tudatos intézkedések révén mehet végbe. Az öregedés okozta térszerkezeti változások az ún. öregedési index révén vizsgálhatók, mely mutató az időskorú (60 év feletti) lakosságának a gyermekkorú (0–14 éves) lakossághoz viszonyított arányával egyenlő. Az index értéke optimális esetben 1, illetve 1-hez konvergál, hiszen ebben az esetben az egyes korcsoportok területi eloszlása egyenlőséget mutat. Amennyiben a mutató értéke 1-nél nagyobb értéket vesz fel, akkor öregedő, illetve ha 1-nél kisebb értéket mutat, akkor fiatalodó népességről beszélhetünk. Országos tendencia szerint az öregedési index mértéke minden évben folyamatosan emelkedik, ezáltal napjainkra a mutató lényegesen meghaladja az optimális értéket. Tekintettel arra, hogy a területi mutatók az elmúlt évtizedben a hazai átlagot meghaladva – kisebb ingadozással – folyamatosan növekedtek, az öregedési folyamat a kistérségben dinamikusabb, mint az összesített nemzeti átlag.

Kedvezőtlen jelenségnek értékelhető, hogy a kistérség településeinek fele – többségben a nagylélekszámú települések – az „előregedő terület” kategóriába sorolható, így a kistérségre átlagban is ez az állapot jellemző. A települések (és a kistérség) öregedését elsődlegesen az alacsony születési értékek okozzák, melyet a hosszan tartó elvándorlás folyamata és a fiatalok számának csökkenése is elmélyít. Az előregedés folyamata településenként jelentősen eltérő intenzitást mutat. A legkedvezőbb értékekkel Pálmajor, Gige és Rinyakövácsi rendelkezik, ahol az öregedési index az elmúlt években rendre az irányadó értékek alatt maradt.

Patca, Kőkút és Kaposfő esetében az öregedési index rendkívül kedvezőtlen értékeket mutat, figyelembe véve, hogy Patca esetében az érték stagnál, Kőkút esetében ugyan csökken, de még így is nagyon magas, míg Kaposfő esetében romlik az arány.

4. Társadalompolitikai feladatok

- Az idősödés nem önmagában véve problematikus, hanem abból a szempontból, hogy sem a gazdaság, sem a társadalmi ellátórendszerek nem készültek fel átfogó reformokra az ellátórendszerek fenntarthatósága érdekében.
- A nyugdíjak, szociális és egészségügyi kiadások egyre nagyobb terhet rónak a társadalomra. 2009. év elején 3 millió 31 ezren részesültek nyugdíjban, járadékban vagy nyugdíjszerű ellátásban. Az ellátottak 57%-a öregségi nyugdíjban részesült. A nyugdíjakra és a nyugdíjszerű ellátások forint összege és a GDP-hez viszonyított aránya folyamatos növekedést mutat, 2007-ben a GDP 10,9%-át fordították az ellátásokra, 2008-ban már 11,6%-át. Az öregségi nyugdíjasok 1 főre jutó átlag nyugdíja 2009. 01. 01-én 93 256 Ft (KSH, 2009.). Az átlagkeresetek és a nyugdíjak közötti olló az elmúlt években jelentős mértékben zárult, a nyugdíj összege közelebb került a nettó keresetekhez.⁸
- A demográfiai változások és az individualizációs folyamatok azt is jelentik, hogy a családok egyre kevésbé töltik be a természetes védőháló szerepét, a gondozási funkciókat, emiatt az intézményes ellátások arányának és jelentőségének növekedését eredményezi. (A család instabilitása, válás, eltérő értékrend, a munka világának az átalakulása – preferált az egyedülálló munkavállaló, külföldi munka stb. –, növekvő munkanélküliség.)
- Csökkennek a munkaadói és a munkavállalói bevételek, így az állami hozzájárulás mértékét növelni kellett az ellátások fedezésére. Az állam, mint a jóléti-ellátórendszer legfontosabb szereplője igyekszik megőrizni állampolgárai biztonságát, ugyanakkor eszközei végesek, bevételei a kiadások jelentős emelkedése mellett csökkentek a munka világában bekövetkezett változások miatt. A felosztó, kirovó rendszer nem tartható fenn emiatt.
- A nyugdíjrendszer átalakítása válik szükségessé: nyugdíjkorhatárok felemelése és a járulékok emelése, az öngondoskodás előtérbe helyezése. Az öngondoskodó nyugdíjrendszernek nálunk nincsenek hagyományai, feltételei, féltő, hogy konzerválná a meglévő társadalmi különbségeket.
- A jelenlegi gazdasági működés nem alapozza meg a stabil munkaerő piaci feltételeket, foglalkoztatást, megfelelő szintű jövedelmet A pályakezdés bizonytalanságai, a fekete és a szürkegazdaság az öngondoskodás akadályozza.
- Veszélyezteti a társadalmi szolidaritás fenntarthatóságát: a fiatalabb generációk úgy tekintenek a nyugdíjasokra, mint kiváltságos csoportra, akik a legtöbb hasznot húz-

zák a szociális költségvetésből, ellátórendszerből. A fiatalok, a gyermekes családokból kerülnek ki az új szegények, így elsősorban őket kellene támogatni, amit azonban az idősek számára nyújtott, egyre növekvő kiadások nem tesznek lehetővé.

- Az idősek egyre erőteljesebbé váló politikai hatalma számos esetben vezet a kiadások növeléséhez. A társadalmi kockázat abban rejlik, hogy mindezen folyamatok egy gazdaságilag labilis korszakban következnek be, melyben a munka világa, a foglalkoztatás biztonsága és a családok szerkezete rendül meg.
- Az időskorral kapcsolatos szemléletváltozásra van szükség. A Nemzeti Idősügyi Stratégia (NIS) társadalomképének alapja: hogy minden korcsoportnak megfelelő esélye legyen teljes értékű aktív és méltó életre, az élet utolsó szakaszának humánus befejezésére.⁹

4.1. Idősügyi Nemzeti Stratégia¹⁰

2012-es év témája az aktív idősödés és nemzedékek közötti szolidaritás, valamint a demográfiai idősödés egyre kiterjedtebbé válásával összefüggő kérdések újszerű felvetését és újfajta válaszok, megoldások kidolgozását célozza. A 2009-ben elfogadott Idősügyi Nemzeti Stratégia [81/2009. (X. 6.) OGY határozat] az aktív idősödés elveivel összhangban készült el. Ezt maga a dokumentum is leszögezi, külön kitérve a WHO 2001-ben publikált, az idősügyi politikát meghatározó alapidokumentumára, melynek címe az Aktív Idősödés (Active Ageing – Policy Framework). Ez utóbbi dokumentum azért jelentett igazi áttörést, mert először gondolkodik az idős emberről a maga emberi teljességében, figyel az emberi élet kiteljesedésére, és nem szűkíti le a szociális és egészségügyi vonatkozásokra.

Az Idősügyi Nemzeti Stratégiában elsődleges célcsoportot képeznek a mai idősebb generáció tagjai. Rá kell azonban mutatni, hogy az aktív idősor lényege éppen a generációk közötti szerves kapcsolatban és kölcsönös támogatásban rejlik. Így a középkorú és a fiatalabb generációk számára sem közömbös az idősek aktivitása, életminősége, a saját majdani idősoruk lehetőségei.

4.2. Önkéntesség

A 2011-es európai év munkájához kapcsolódva elkészült a Nemzeti Önkéntességi Stratégia,¹¹ melynek egyik célcsoportja az idősek. Önkéntes tevékenység keretében az idősek tudásuk és tapasztalataik révén nagy segítséget nyújthatnak a civil szervezetek működéséhez is.

5. Közösségi élet

A közművelődési intézmények tevékenységének kiemelt célcsoportja az idős korosztály. A közművelődés az amatőr művészeti tevékenységek és a hagyományörző csoportok szervezésével az idős emberek tömegei számára teszi lehetővé az önkifejezés különböző módjainak megismerését, fejlesztését, a kultúrában, művészetekben való aktív részvételt, az alkotást, teremtést. A korosztály számára a közösségben való alkotásnak nem csupán az alkotómunka vagy a mű a produktuma. A művészi kiteljesedés mellett építi a személyiséget, a folyamatos kooperáció emeli az egyének toleranciaszintjét, konfliktuskezelőképességét, az egymásra való figyelmet, az empátiát, erősíti a megtartó közösségi hálót és a produkció/alkotás létrehozása közben észrevétlenül is megvalósul a generációk közötti tudástranszfer.

A közművelődési statisztika adatai ugyan némileg összemossák az idős korosztályt érintő sokféle, színes tevékenységi kört és közösséget, de a művészeti csoportok, nyugdíjas klubok, tanfolyamok résztvevőinek számában így is megjelenik az aktivitás emelkedésének tendenciája. A nyugdíjaskluboknak 2009-ben több mint 257 ezer tagja volt. A művészeti csoportok tagjai közül mintegy 27 ezer fő a 60 éves vagy idősebb, a tanfolyamok esetében pedig ez a szám közel 16 ezer. A statisztikák azt is mutatják, hogy az idős emberek számára jól szolgált a közművelődés: a kistéleplések felén (49%) működnek nyugdíjas klubok, de a főleg időseket tömörítő hagyományörző és népművészeti amatőr csoportok is hasonló arányban (47%) találhatóak.¹²

6. Időskori tanulás

A motiválhatóság alapvető kérdés a tanítás-tanulás folyamatában, sőt azon túl is minden olyan területen, ahol a résztvevő aktivitását várjuk el, így a teljes művelődési szférában. A másik hangsúlyosabb rész kérdés a XXI. század technikája, az informatika szerepe az idősök életében, és a benne rejlő lehetőségek feltárása. Semmiképp sem szabad kihagyni az anyagi nézőpont, ez a szféra az ahol komoly akadályt és korlátokat teremt a nyugdíjból való megélhetés melletti feltöltődés, vagy bármiféle szabadidős tevékenység. A megnövekedett szabadidő hasznos és kellemes eltöltésén túl a tanulás és művelődés jelentős gyakorlati hasznot kínálhat, hiszen az időskorú tanuló új ismeretei segítségével könnyebben tud alkalmazkodni a változó körülményekhez.

A muzeális intézmények és a könyvtárak egyik kiemelt célközönsége az idősök. Ingyenesen vehetik igénybe a könyvtári alapszolgáltatásokat, a 70 éven felülieknek beiratkozási díjat sem kell fizetniük. A 62 év felettiek 50%-os kedvezménnyel látogathatják a muzeális intézmények állandó és időszakos kiállításait, a 70 év felettiek pedig ingyenesen. A Múzeumi Majálison, a Múzeumok Éjszakája rendezvénysorozatban kifejezetten az időskorúak, nagyszülők számára kialakított programok is vannak.

Az időskorúak tanulási lehetőségeinek megteremtése is sokoldalúan történik. Központi helyet foglal el ebben a digitális írni-olvasni tudás képességeinek elsajátítása, a könyvtárak jó része egyben eMagyarország pont is. Az országban 20 helyszínen, közösségi központokban egész évben folyamatosan zajlottak a „Kattints rá, Nagy!” programok.

Az idősök tanulási sajátosságaiból kifolyólag a felnőttoktatáson belül szükséges megkülönböztetni, és módszertanilag is meghatározni egy speciálisan az idősök oktatásával foglalkozó területet: a gerontagógiát. A gerontagógia feladata, hogy meghatározza azokat a speciális szervezési, intézményi, tartalmi, célkitűzésbeli, didaktikai sajátosságokat, amik egy adott program, vagy tanfolyam felépítésének alapjául szolgálnak.

A tanuláshoz egyéni és társadalmi szinten is elengedhetetlen tanulási kompetencia a nyitottság, alkotóképesség, a változni tudás képessége.

Az idősebb korosztály egyre nehezebben nyúl tankönyvek felé, ezért a nyitottság, a kíváncsiság, a tanulni akarás elengedhetetlenek az időseknél. Egy tanulmány kiderítette,¹³ hogy kétnyelvűnek lenni nagyon is előnyös: növeli kognitív képességeinket már fiatal korban, de ellenállóbbá teszi az agyat életünk későbbi szakaszában is, így megvéd a demencia kialakulása ellen. A tanulmány szerint a kétnyelvűség „kognitív tartalékot” jelent, amely védelmet nyújt és biztosítja az egészséges öregedést – serkenti a szellemi és fizikai tevékenységet, és ez a tartalék az, amely a demencia tüneteit is késleltetheti. Ha egy ember szinte egész életében odafigyel arra, hogy melyik nyelven is beszél, az edzésben tartja az agyat, jobb teljesítményt hozva ki belőle idősebb korban is. A tanulmányt a *Trends in Cognitive Sciences* közölte.

Az alkalmazkodás képességének hiánya, az újszerű feladatok kerülése már fiatal korban megkezdődik, 45–50 év után a rugalmatlansággal járó folyamatok általában gyorsulnak. Az érdeklődés és a gondolkodás beszűkülésével erősödik a szokásokhoz és az ismétlődő magatartás-formákhoz való ragaszkodás, ami azután magával hozza a meggyőződés kialakulását. Általában ilyenkor az önállóságot igénylő szellemi műveletekhez szükséges képességek is gyengülnek.¹⁴

A tanulás nem más, mint az információk rögzítése és tárolása. Sikeres tárolás esetén a hatékony felhasználás attól is függ, hogy megfelelő időben és megfelelőképpen tudunk-e hozzáférni az információkhoz. A hatékony és jó előhívási képesség ugyanolyan mértékben lényeges, mint a megfelelő információátviteli képesség. Hisz nincs annál frusztrálóbb, mint amikor egy szó, legyen az egy tulajdonnév vagy fogalom neve, a nyelvünk hegyén van, és nem vagyunk képesek előhívni. A tárolás és az előhívás nagyon is összefüggnek egymással, hisz' az információ előhívása függ attól, hogy az anyagot miként tárolták el.¹⁵ Időskorban a tanulás terén alig figyelhető meg hanyatlás, ha a tanulási teljesítményt időskorban is tovább „trenírozzák”. Az idősebb korban az embereknek kissé hosszabb időre van szükségük valami megtanulásához, mint a fiataloknak. Ezért tehát, az időskorhoz kötött deficitiek kiegyensúlyozódnak, abban az esetben, amikor a tanulási idő nem korlátozott. Az idős tanulók, kiterjedt tudásuknak köszönhetően, az értelmes tanulni való anyagot könnyebben redukálhatják és befogadhatják. Löve és Almeroth 1975-ben megvizsgálták például azt, hogy idősebb tanárok és diákjaik tanulása miben térnek el egymástól. Az eredmények kimutatták, hogy a tanárok tanulása hallgatóikkal szemben nehezkesebbnek bizonyult, amikor értelmetlen szótagokat kellett megtanulni. A tanárok viszont teljesítményben felülmúlták hallgatóikat, amikor tudományos szövegekből információt kellett leszűrniük. Időskorban a tanulási képesség és az emlékezeti teljesítmény bizonyos feladatoknál konstans marad, de valamelyest akár emelkedhet is. Vanderplas és munkatársai¹⁶ (1981) ismert személyek vezetéknevének szabad visszaadását és az újrafelismerési teljesítményt mérték diákok és idős emberek esetén. Az idősök mindkét esetben jobban teljesítettek, mint a fiatalok. A kutatók ezt az eredményt azzal magyarázták, hogy az idősök nagyobb tudásanyagában nagyobb mennyiségű „ráutaló ingerek” találhatóak és így a keresett információkhoz könnyebben megtalálják az asszociatív „ösvényeket”. Azok az idősök, akik szakértelemmel rendelkeznek, könnyebben jegyeznek meg szakterületekkel kapcsolatos információkat, mint azok, akik egy meghatározott szakterületen újoncok. Ebből is látható, hogy a rögzült tudásstruktúrák másképpen fogadják be az információt, mint a kevésbé megszilárdult tudásanyag feladatok. Kliegl és munkatársai¹⁷ szerint (2000) a prospektív emlékezet időseknél is jól működik, vagyis jól emlékeznek arra, hogy a jövőben milyen feladatot kell elvégezniük. Ezzel ellentétben, deficitiek mutatkoznak, ha az idősöknek összetettebb cselekvési terveket kell kidolgozniuk (Bednorz és Schuster, 2006: 298). Noha időskorban a tanulási képesség csökken, Schuster szerint (1984) megfelelő információfeldolgozási stratégiákkal ellensúlyozható ez a fajta deficit. Schuster azt is hozzáteszi, hogy a tanulási képességgel kapcsolatos deficiteket a fiziológiai változások

Az időseknél azonban megjelenik a „komplexitás-hatás” is: általánosságban igaz, hogy az időskortól függő deficitiek annál hamarabb lépnek fel, minél összetettebbek a feladatok. Kliegl és munkatársai szerint (2000) a prospektív emlékezet időseknél is jól működik, vagyis jól emlékeznek arra, hogy a jövőben milyen feladatot kell elvégezniük.

„A felnőttoktatás legfontosabb feladatai közé tartozik, hogy a társadalmi, s ezáltal tudásbeli különbségeket megfelelő intézményrendszer és oktatási módszerek biztosításával – ha megszüntetni nem is tudja – minél inkább mérsékelje, azaz megteremtse a társadalmi mobilitás lehetőségét. Minden felnőttkorban megkezdett tanulási folyamat tiszteletet érde-

mel. Azzal, hogy a felnőttkori tanulási képességek és motivációs tényezők sajátosságait jobban megismerjük, segíthetünk abban, hogy a felnőttkori tanulási folyamatok mind sikeresebbek – s ezáltal egy életúton belül is minél gyakoribbak – legyenek.”¹⁸

7. A család jelentősége

A család intézménye és az idősek szerepe a család intézményének újragondolásában szintén kiemelt jelentőségű napjainkban. Az időseket körülölelő társadalmi háló központi és egyben legjelentősebb része vitathatatlanul a család. Mivel életkorukból kifolyólag csak elenyésző mértékben rendelkeznek élő felmenőkkel, esetükben a család elsősorban az utánuk következő generációkat jelenti.

A család intézményének évtizedek óta folyamatosan szembe kell néznie a nagy mértékben és gyorsan taroló, egymást sűrűn váltó új kihívásokkal, amelyek végigsöpörnek a társadalmon.¹⁹

A családnak a szülőkkel fenntartott kapcsolata kiválóan alkalmas a család intézményének újradefiniálására. Kirajzolódik, hogy mit tekintenek családnak, hol vannak a határai, kik tartoznak hozzá, melyek a felségterületei, továbbá láthatóvá válnak a feszültségek (elcsúszások és súrlódások) a különböző családformák között az individuum és a család intézménye között, a vertikális és a horizontális család között.

Az élet értelme a család, sőt továbbmenve: az eredményes és helyes élet fokmérője az idős szülőhöz való ragaszkodás mértéke. Egyfajta hosszú távú befektetés, hiszen ez alapozza meg az öregkor nyugalmát, a törődést. Nem is beszélve arról, hogy az életkor előrehaladtával az egyén többi kapcsolata háttérbe szorul vagy leszakadozik, a család fontossága pedig felerősödik.

A család kritériumaként a közös identitás felvállalását és tulajdonítását kell említeni. Ennek az érvelésnek a legfontosabb gondolata, hogy a családot egyfajta rendező elvnek lehet tekinteni a település társadalmában: olyan minőségekkel rendelkező márkanév, ami belülről összefog és összetart, kívülről pedig kategorizál, egymástól elválasztható csoportokba osztályoz.

8. A kérdőíves kutatás

A kistérségben elvégzett gerontológiai kutatásunk célja az volt, hogy a térségben lévő települések időskorú lakosainak közösségi igényeit, a nem formális és informális tanulási kilátásaikat, szokásaikat, valamint a foglalkozásra/nyugdíjas évekre vonatkozó lehetőségeiket mérjük fel. Ez azért is fontos feladatunk, mert a Kaposvári Egyetem a 2013/2014-es tanévben Senior programot kínált azon időskorú „hallgatói” számára, akik hasznosan szeretnék eltölteni szabadidejüket vagy egyszerűen csak érdeklődnek a tudományok iránt.

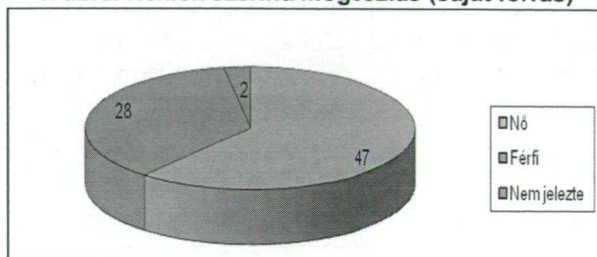
8.1. A vizsgálat módszere

A kistérség településein elvégzett felmérést 2013 őszén és 2014 tavaszán végeztük el, kérdőív és mélyinterjú módszerével. Településenként 2-8 főt tudtunk megkérdezni. 23 településből összesen 77 főtől kaptunk válaszokat.

8.2. A felmérés során kapott eredmények

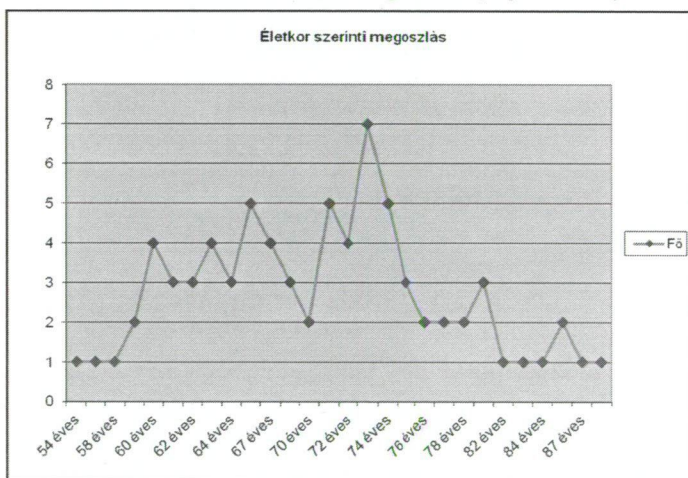
Ahogy azt a statisztikai adatok is mutatják a Kadarkúti-Nagybajomi kistérségben élő lakosságra a magyarányú előregedés jellemző. A nemek szerinti megoszlást tekintve a lenti (1. sz.) ábrából is jól látszik, hogy a válaszadók több mint fele nő volt, azonban a férfi válaszadók aránya is nagyon jónak mondható. 2 fő nem jelezte kérdőívünkön a nemét, valószínűsíthető, hogy ez a kérdés elkerülte a figyelmüket.

1. ábra. Nemek szerinti megoszlás (saját forrás)

Az életkorokat tekintve elmondható, hogy a „legfiatalabb” válaszadó 54 éves (rokkantnyugdíjas), a „legidősebb” 88 éves volt. A legtöbb választ a 60–70 éves korosztálytól kaptuk. Az összes interjúalany átlagéletkora 69,18 év.

2. ábra. Életkor szerinti megoszlás (saját forrás)

A megkérdezettek 61%-a (47 fő) azon a településen született, ahol jelenleg is él. Többségük – a teljes válaszadók majdnem fele, 34 fő, azaz 44%-uk, több, mint 30 éve itt lakik. A többiek másik városból vagy faluból települtek ide. Nem mindegyik interjúalany válaszolt erre a kérdésre, azonban a megkérdezettek között nincs olyan lakos, aki egy éven belül költözött volna valamelyik településre.

A válaszokból az is kiderül, hogy az idősebb generáció szereti lakóhelyét és környezetét, továbbá ideköti őket a szintén helyben élő családtagjaik. A megkérdezettek töredéke, mindösszesen 6 fő az, aki elköltözne jelenlegi otthonából. A szépkorúak 86%-ának van családja [gyermekei(k), unokák], ugyanakkor 38%-uk egyedül él otthonában. 33%-uk házastársi, 19%-uk a családdal közösen, 7,7%-uk élettársi jogviszonyban él. Szociális

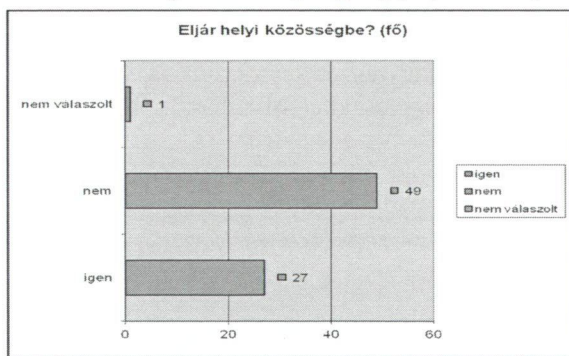
ápolásra a térségben élők egyenlőre nem szorulnak, el tudják magukat látni, illetve a családi és jó szomszédi segítséget, amikor szükséges igénybe veszik.

A család szerepe az idősek életében ezen életkorokban méginkább kiemelkedőbb szerepet játszik. Fontos számukra a velük való törődés, gondoskodás, hogy fontosnak érezzék magukat a család mindennapi életében. Az életkor előrehaladtával az idős ember úgy érezheti, hogy háttérbe van szorítva, rá már nincs szükség a családban, hiszen már megtette szülői kötelességeit. Mai rohanó világunkban azonban a nagyszülőknek igencsak központi szerepe van a családi életben, azok az időskorúak, akik családdal rendelkeznek mindenben segítik utódaikat. 11 fő válaszolta azt, hogy nincs gyermeke és unokái, így ebből következően ők azok, akik teljesen egyedül, családi segítség nélkül élnek. 5 fő rossz egészségi állapota (pl.: rokkantnyugdíjas) vagy a nagy földrajzi távolság miatt nem tudja segíteni családjá hétköznapjait.

A nyugdíjas évekre vonatkozó kérdésre adott válaszok alapján, a legrégebben 39 évvel ezelőtt vonult nyugdíjba egy lakos, és 1 éve élvezheti nyugdíjas éveit a legfiatalabb nyugdíjas. A legtöbben (20 fő) a mezőgazdaság területén voltak foglalkoztatva, míg 16 fő esetében egyéb területeken, úgy mint a katonaságnál, az erdészetnél vagy a tsz-ekben vállalták munkát. Ugyanakkor voltak, akiket laboránsként, segédmunkásként, gépkocsivezetői vagy konyhai kiségitői státuszából nyugdíjaztak. A válaszadók közül voltak, akik a könnyűipar, a kereskedelem, a vendéglátás, az egészségügy, az államigazgatás, vagy éppen az építőiparban dolgoztak aktív munkavállalóként nyugdíjazásukat megelőzően.

A vizsgálatunk központi eleme az volt, hogy milyen az időskorú lakosok közösségi, szórakozási, tanulási esélye a kistérségben. A 17 település szépkorú lakosságának nagy része nyitott a közösségi élet felé. Véleményük szerint a települések szórakozási lehetőségei majdnem fele-fele arányban (43–54%) azt mutatja, hogy az idősek számára nincs megfelelő programkínálat (lásd 10. ábra). A helyi rendezvényekre többségük eljár (64%-uk), fontosnak is tartják ezeken a programokon való részvételt (83%-ban), a közösségi élet, a kapcsolattartás, a szórakozás, az élményszerzés és az elmagányosodás ellen, ahogy azt ők maguk kifejtették.

4. ábra. Helyi közösségi tagság (saját forrás)

Ugyanakkor, ha megnézzük az kapott eredményeket abból jól tükröződik, hogy a helyi közösségekbe, mint például a nyugdíjas klubok, hagyományörző egyesületek tagjaként az eredmények fordítottja tapasztalható. Itt 64%-uk nem tagjai semmiféle helyi közösségi csoportnak. Ebből azt feltételezhetjük, hogy a kistérségben élő időskorúak számára a heti, havi, vagy negyedéves rendszerességgel történő foglalkozások nem jelentősek, ellentétben a hagyományokhoz, szokásokhoz kapcsolódó, azonban egyre inkább ritkuló helyi rendezvényeken való részvételt illetően. Ez valószínűleg a ház körüli elfoglaltságokkal is magyarázható.

Azok az emberek, akik valamilyen szervezet, klub vagy egyesület tagjai, minden esetben a folyamatos kapcsolattartás, baráti kapcsolatok kialakulása, a beszélgetések, az egymástól tanulás, a közösség összetartó ereje miatt vesznek részt. Ezek a szervezetek a települések közösségi motorjaiként is működnek, életrekelik a hagyományokat, jól érzik magukat és hozzájárulnak lakóhelyük közösségfejlesztéséhez.

A digitális adathordozókra vonatkozó információk esetében meglepően sok idős ember ismeri az új technológiai eszközöket, úgy mint például a mobiltelefon, a számítógép és az internet. Kisebb részük használja is azokat, főleg azok az egyének, akik korábban magasabb státuszt töltöttek be aktív korukban vagy a közösség életében jelenleg is betöltenek (pl.: nyugdíjas klub vezető). Ők ezeknek az eszközöknek a megtanulását kihívásként élik meg, és saját maguktól vagy valamelyik családtagjuk segítségével (unoka, felnőtt gyermek) tanulják. A táblázat alapján a térségben élők esetében a vezetékes telefonkészülék, a mobiltelefon és a televízió az, ami mindennapi életük elengedhetetlen részét képezi. A CD lejátszó, az MP3-as lejátszó és a DVD lejátszó nem igazán ismeretes számukra, így használni sem használják, a videomagnó néhány kivétellel azonban egy-egy családnál fellelhető volt.

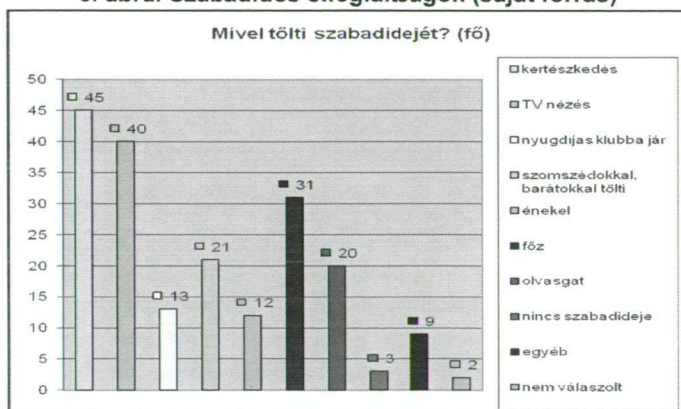
3. táblázat. Digitális adathordozók, eszközök használata

Digitális adathordozók, eszközök	Ismerik	Használják	Legtöbbet alkalmazzák	Nem ismerik
MATÁVOS telefonkészülék	x	x	x	
Mobiltelefon	x	x	x	
Számítógép, internet	x	x		
TV	x	x	x	
Videomagnó	x	x		
CD lejátszó				x
MP3-as lejátszó				x
DVD lejátszó				x
Nem válaszolt	2 fő			

A két legnagyobb közösségi oldalt: a facebook-ot és az iwiw-et a lakosság több, mint fele (64%) ismeri, azonban nagy százalékuk (87%) nem regisztrált tag ezeken az oldalakon. 9%-uk ismeri és rendszeres használója a facebook közösségi oldalnak. (Azonban az iwiw 2014. július hónapban végleg megszűnt.)

A válaszadók szabadidejük nagy részét kertészkedéssel, TV nézéssel, főzéssel, szomszédokkal, barátokkal való beszélgetésekkel, olvasással töltik, mint ahogy azt az 5. ábra is szemlélteti.

5. ábra. Szabadidős elfoglaltságok (saját forrás)

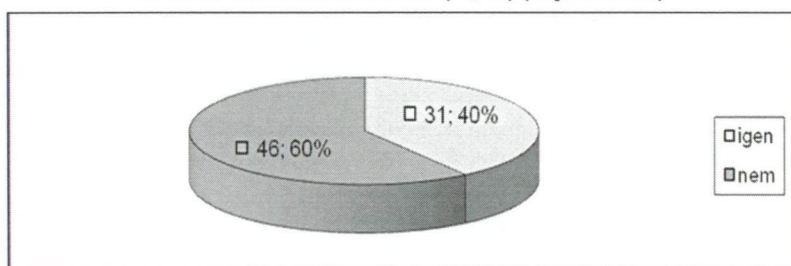

Kutatásunk során a tanuláshoz kapcsolódó ismereteikre is kíváncsiak voltunk, így kérdőívünkben rákérdeztünk arra, hogy mennyire jártasak alanyaink az egész életen át tartó tanulás fogalmát illetően. Válaszadóink 85%-a gondolja úgy, hogy egész életünkön át tanulunk és véleményük szerint időskorban is fontos a tanulás, de csak az érdeklődési körüknek megfelelő szinten.

A lakóhelyükön lévő – általában pályázati projektekből megvalósuló – iskolarendszeren kívüli képzéseket, mint például a tanfolyamokat, különböző továbbképzéseket, klub-foglalkozásokat zömében ismerik, de azokban ők nem vesznek részt. 44%-uk nem ismeri ezeket a képzéseket egyáltalán, de nem is tartja fontosnak azokat. A térségben megkérdezettek 11%-a nem ismeri, azonban szívesen részt venne valamelyik számára érdekes tanfolyamon. A lakosság kevés százaléka ismeri és jár el ezen képzésekre. 27% ismeri, de nem jár időhiány miatt.

A kistérségben élő időkorúak motiváltak a tanulásra, amit a 7. számú diagram eredményei is mutatnak, hogy a megkérdezettek 40%-a szívesen tanulna érdeklődésének megfelelő ismereteket. Fontosnak tartják, hogy haladni kell a korrallal, a változásokhoz alkalmazkodni kell. Az általuk említettek közül könyvelést, vadászatot, internethez kapcsolódó, mezőgazdasági ismereteket, kertészetet, valláshoz, sporthoz kapcsolódó új tudást sajátítának el. Volt olyan idős ember, aki angolul tanulna meg szívesen.

7. ábra. Szívesen tanulna? (fő; %) (saját forrás)

Összességében elmondható, hogy a kistérségben megkérdezett időskorú emberek a térség elmaradottsága, a korosztályi összetétel és a helyi adottságok hiánya ellenére igyekeznek lépést tartani a változásokkal. Nagyrésztük ismeri a lakóhelyén történő átalakulásokat, nagyobb projekteket. A helyi rendezvények csekély tárháza ellenére azokon szívesen részt vesznek, ugyanakkor a kisebb közösségi csoportokban már kevesebben vállalnak szerepet. Könnyen elfogadják és beletörődnek abba, hogy nincs megfelelő költség különböző tevékenységek megvalósítására. A szűk költségvetés ellenére a települések szinte mindegyikére jellemző a nyugdíjas klubok létrehozása, fenntartása. Mindezeket sokszor saját és az önkormányzat éves költségvetéséből próbálják megoldani, pl. kirándulások, rendezvények megvalósítására.

A család minden esetben központi szerepet játszik életükben. Azt a helyet, ahol ők már több mint 30 éve élnek, jól ismerik, többségében szeretnek is itt élni. A tanulás szó számukra nem mint formális oktatást jelent, hanem szabadidejükhöz, érdeklődési területükhöz, kíváncsiságukhoz kapcsolható. Azok az idősök, akik számára a technológiai eszközök kihívást jelentenek, szívesen utána néznek különböző dolgoknak az interneten. A nyugdíjas klubok vezetőinek nagy része saját maga végzi könyvelését, készíti el a szervezet adóbevallását, melyet saját maga tanult meg az interneten, némi családi segítséget igénybe véve.

Az utazási irodák által kínált lehetőségeket a térségben élő idősebb korosztály 34%-a nem szívesen preferálja, mert nem bíznak ezekben az utazásokban, azt gondolják, hogy

becsapják őket. 35%-uk azonban igen, már többször részt vettek ilyen szervezett utakon. 12%-ban pedig azért nem élnek az irodák adta csalogató lehetőségekkel, mert a közösségben lévő barátok nem kedvelik azokat, így egyedül, ismeretlen, más emberekkel nem szívesen vesznek részt szervezett utakon.

A kistérségben élő időskorú, tanulni vágyó emberek számára jó megoldási lehetőség lehet az egyetemünk által kínált és sikeresnek mondható Senior oktatási program, melyről a világhálón szörföző szépkorúak egy kattintással bepillantást nyerhetnek. Mindenképpen fontos szerepet töltenek be a település életében a nyugdíjas klubok, hagyományörző egyesületek, énekkarok közösségépítő tevékenységei. Az önkormányzatoknak azonban segíteniük kellene ezeket a szervezeteket, anyagilag és pályázatfigyelések kapcsán, vagy akár falugondnoki szolgáltatás kialakításával, mely a szennai önkormányzat által 2013-ban megfogalmazott Helyi Esélyegyenlőségi Program egyik fejlesztési lehetősége lehet az idősek problémáinak javítására. Szenna esetében a helyi öregekkel és meglévő, de rejtett tudásukkal nem foglalkozik senki, így a polgármester állítása szerint ezek az értékek el fognak veszni.

„A világ egy iskola, és az élet az egyetlen valódi tanító. Számítalan tapasztalatot kínál, és ha a tapasztalatok egyedül bőlebbé tehetnének, az idős emberek mind boldog, megvilágosodott mesterek lennének. De a tapasztalatban el van rejtve a lecke.” (Dan Millman)

Jegyzetek

1. Hampton, Charles(1992): The Encyclopedia of Aging and the Elderly. New York – Oxford: Facts On File. 43. p.
2. Uo. 47.
3. Bourdelais, Patrice (1993): Le nouvel âge de la vieillesse. Histoire du vieillissement de la population. Paris: Édition. 76.p.
4. Cohen, Lawrence (1994): Old Age: Cultural and Critical Perspectives. Annual Review of Anthropology, 137. p.
5. Széman Zsuzsa (2007): Idősek a magyar társadalomban. Székesfehérvár. Kodolányi János Főiskola. 7. old.
6. Kohli, Martin (1993): A foglalkoztatási életút intézményesülése és individualizálódása. Replika, 9–10. 161. old.
7. Idősellátási szttenderdek – Területi Szakértői Csoport, Bentlakásos Idősellátás – Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet TÁMOP 5.4.1
8. Bentlakásos Idősellátás ,Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, TÁMOP 5.4.1. Szakértők:Dr. Egervári ÁgnesCzibere KárolyPanker Mihály 2011. 15. old.
9. Idősellátási szttenderdek – Területi Szakértői Csoport, Bentlakásos Idősellátás – Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet TÁMOP 5.4.1.
10. IDŐSÜGYI NEMZETI STRATÉGIA http://www.szia.org/sites/default/files/Szocialis_TK_INS.pdf
11. Nemzeti Önkéntes Stratégia 2011-2020 elfogadásáról és a végrehajtásához szükséges középtávú feladatokról <http://www.onkentes.hu/cikkek/nemzeti-onkentes-strategia>
12. Az aktív idősödés és a nemzedékek közötti szolidaritás európai évének Magyarországi Programja <http://nonprofit.hu/...idősödés.../Az%20aktív%20idősödés%20magyarországi%...>
13. Bialystok, E. (1991): Metalinguistic dimensions of language proficiency. In: Bialystok, E. (szerk.): Language Processing in Bilingual Children. CUP, Cambridge. 139–140. p.
14. Arapovics Mária (2006): „Véndiákok” – tanulni időskorban, HUMÁN SALDO 3 (5) 95. old.
15. Baddeley, A. D. (2005). Az emberi emlékezet. Budapest: Osiris Kiadó. 26. old.
16. Vanderplas, J. M., Vanderplas, J. H., and Mozenter, R. (1981). Age differences in recognition and recall of famous names. Perceptual and Motor Skills, 52. p.

17. Kliegel, M., McDaniel, M. A., and Einstein, G. O. (2000). Plan formation, retention, and execution in prospective memory: A new approach and age related effects. *Memory and Cognition*, 28. p.
18. Bajusz Klára (2008). Az időskori tanulás. *Új Pedagógiai Szemle*, 3. 69. old.
19. Ariès, Philippe (1987): *Gyermek, család, halál*. Budapest. Gondolat. 57. old.

Felhasznált irodalom

- Arapovics M. (2006): „Véendiákok” – tanulni időskorban. Budapest. Humán Saldo Kiadó.
- Ariès, Ph. (1987): *Gyermek, család, halál*. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Bajusz K. (2008). Az időskori tanulás. *Új Pedagógiai Szemle*. 3. szám.
- Czigler I. (szerk.) (2000): *Túl a fiatalságon, megismerési folyamatok időskorban*. Budapest. Akadémiai Kiadó.
- Grábics Á. (szerk.) (2008): *Aktív időskor – Tanulmánykötet*. Budapest. KSH és SZMM.
- Hárdi I. (2007): *Harmónia és kreativitás öregkorban*. In: *Az időskor*. Sopron. Edutech Kiadó.
- Iván L. (2006): *A sikeres öregedés rendszerszemlélete*. In: Imre S.–Fábián G.: *Őszülő társadalmak*. Nyíregyháza. DE EFK.
- Kliegel, M., McDaniel, M. A., and Einstein, G. O. (2000). Plan formation, retention, and execution in prospective memory: A new approach and age related effects. *Memory and Cognition*, 28.
- Kohli, M. (1993): *A foglalkoztatási életút intézményesülése és individualizálódása*. Budapest. Replika.
- Kravalík ZS. (2004): *Az időspolitika gyakorlata az Európai Unióban közösségi és tagállami szinten*. In: *Idősbarát önkormányzatok*. ICSSZEM, Budapest.
- Köszegi E. (2005): *Bevezetés az idősvédelembé*. www.freeweb.hu/tferi/szocmunka/Koszegi/idos1old.doc
- Roy, Hampton F.–Russell, Charles (1992): *The Encyclopedia of Aging and the Elderly*. New York – Oxford: Facts On File.
- Semsei I. Dr. (2010): *A gerontológia oktatása*. In: *Magyar gerontológia* 2. évf 5. sz.